

BİBLİYOGRAFYA

Lebel, Dr. Germaine : *La France et les Principautés Danubiennes (Du XVIIe, siècle à la chute de Napoléon 1er)*, Paris, Presses Universitaire de France 1955, 460+2 p., 8° (Publications de la Faculté des Lettres d'Alger: XXVII).

Cezayir "Bibliothèque Nationale" Müdürü Dr. Germaine Lebel, Fransa'nın, bugünkü Romanya'yı teşkil eden eski Tuna Prenslikleri, yâni Eflâk-Boğdan ile münasebetleri hakkında yeni bir eser yayınlamış bulunmaktadır. Kitap, daha ilk bakışta bibliyografyasının zenginliği ile dikkati çekmekte (42 sayfa) ve büyük bir emek mahsulü olduğu kanaatini vermektedir. Gerçekten, eserinin Giriş kısmından, 1939-1948 yılları arasında Romanya'da bulunduğunu öğrendiğimiz müellif (p. 7), bütün romen neşriyatına tetkik etmek imkânını bulduğu gibi, Fransız arşivlerindeki vesika ve yazmaları da kullanmış, bunlardan başka, batı dillerinde yayınlanmış olan konu ile ilgili eserlerin hemen-hemen hepsinden de faydalanmıştır. Ancak, bu çok zengin bibliyografyanın, türk vesika ve kaynakları yönünden noksan kaldığı da göze çarpmaktadır. Zirâ, Fransa ile Eflâk-Boğdan münasebetlerini inceleyen, bu prenslikleri -imtiyazlı durumları ne olursa olsun- tâbi buldukları Osmanlı İmparatorluğundan tecrit ederek mütelâa etmeğe imkân yoktur. Bu bakımdan konu, "3" cepheli (Fransa, Eflâk-Boğdan, Osmanlı İmparatorluğu) bir karakter arz etmektedir. G. L., kullandığı orijinal vesikaların yardımıyla konuyu Fransa ve Eflak-Boğdan bakımından teferrüatlı bir şekilde incelemeğe muvaffak olmuş, fakat türk arşiv ve kaynaklarından, hattâ son türkçe neşriyatın hiç birinden faydalanmadığı için, bâzı olayların Osmanlı İmparatorluğu bakımından izahı ister istemez vuzuhsuz ve eksik kalmıştır. Her ne-kadar müellif, türk arşivlerinin istifade edilemez bir halde bulunduğuna işaret etmekte (p. 403) tamamiyle haksız değilse de, arşivlerimizde kolaylıkla kullanılabilir hayli malzeme mevcut olduğu da şüphesizdir. Meselâ, Başvekâlet Arşivi'nde çeşitli vesikalar arasında, konu ile ilgili başlıca şu defterleri sayabiliriz :

1— *Ecnebi Defterleri* arasında kayıtlı Ahidnâme, Ahkâm, Nişan ve Konsolosluk defterleri: *Romanya Defteri* (H. 1142-1324-M. 1729-1906 yıllarına âit); *Fransa Defteri* (H. 1044-1328-M. 1643-1910).

2— *Mühimme Defterleri* (966-1558 den itibaren. Bu defterlerde konu ile ilgili pek çok hüküm, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından *Osmanlı Tarihi*'nde kullanılmıştır).

3— *Nâme-i Hümâyûn Defterleri*.

4— Muhtelif ve mütenevvi defterler arasında 73 No. da kayıtlı : *Memleketeyn (Eflâk-Boğdan) nizamnâmesi*.

Birer vesika koleksiyonu olan bu defterlerden başka, bir çoğu tasnif edilmiş olan *Hatt-ı Humâyûn vesikaları* arasında da, XVIII.-XIX. yüzyıllara âit hayli vesika bulunabileceği muhakkaktır.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne gelince: Bilindiği gibi, buradaki vesikalar maddelere göre tasnif edilmiş ve kataloğun 1.-2. fasikülleri de yayınlanmıştır (*Arşiv Kılavuzu*, 1.-2. fasikül, İstanbul 1938-1940) Burada, Eflâk, Boğdan ve Fransa ile ilgili maddelerden konuyu aydınlatıcı bâzi vesikalar bulmak da mümkündür.

Türk arşivlerinin istifade edilemeyecek bir halde olduğunu söyleyerek, kısmen de olsa kendisine bir mazeret bulan G. L., türk kaynaklarının hiç birinden de istifade etmemiştir. Buna da, -tahminimize göre- kendisinin türkçe bilmeyişi sebep olsa gerektir. Sebep ne olursa olsun, türk vesika ve kaynaklarının kullanılmayışı, müellifin hâdiseleri izahta yer yer tek taraflı kalmasına yol açmıştır ki, aşağıda eserinin orijinal bilgiler bakımından bir hulâsasını yaparken, bu noktaları da belirtmeğe çalışacağız.

G. L., eserini, bir "Giriş" ten sonra "Politika" ve "Konsolosluklar Tarihi" adını verdiği "2" büyük kısım içinde şu bölümlere ayırmıştır:

Politika :

I- XVI. Yüzyıl : Müddeiler ve mâcerâperestler (İlk Fransız- Romen münasebetleri, Müddeiler, Seyyahlar ve misyonerler).

II- XVII. Yüzyıl (30 Sene harpleri: Transilvanya mes'alesi, XIV. Louis'nin Şark siyaseti).

III- XVIII. Yüzyılda Şark Mes'alesi : Rusya'nın hâdiselerde âmil oluşu.

IV- Fransız İhtilâli'nden -Amiens sulh muahedesine (İhtilâl idaresinin Şark siyaseti, Mısır seferi).

V- Amiens'den Austerlitz'e.

VI- Austerlitz'den Tilsitt'e.

VII- Tilsitt ve Slobodzia.

VIII- Erfurt ve neticeleri.

IX- Bükreş Muahedesi.

Konsolosluklar tarihi :

I- Konsolosluklardan önce.

II- Konsolosluklar.

III- Mısır Seferi : Konsolosların başlarına gelenler.

IV- Daimî Konsolosluklar.

Bu bölümlerden sonra da, kitapta "Fransa İhtilâli ve Rumenler" başlığını taşıyan bir "Hülâsa" ile, XVIII.- XIX. Yüzyıllarda Tuna Prenslüklerinde Fransız Ticareti'ne âit bir "Zeyl" ve en nihayet, "Notlar" ile "Kaynaklar ve Bibliografya" yer almaktadır.

Bölümlerin adlarından da anlaşıldığı gibi G. L. nin eserinin ağırlık merkezini Napoleon zamanı teşkil etmektedir. Esâsen müellif, Giriş'te, 1815 ten önceki Fransa-Romanya münasebetlerinin heyeti umumiyesiyle incelenmemiş olduğunu, kendisinin, 1821 Tudor Vladimirescu isyanını tetkik ederken, iki memleket arasındaki münasebetlerin başlangıcını tesbit etmek için XIV. yüzyıla kadar çıktığını, bununla beraber esâs gâyesinin, İhtilâl ve İmparatorluk Fransası devrindeki münasebetleri incelemek olduğunu söylemektedir (p. 7).

XVI. Yüzyıldan önce Fransa ile Romanya arasında kayda değer bir münasebet mevcut olmadığını, 1396 da Niğbolu'da bozguna uğrayan Fransız şövalyelerinin Eflâk köylüleri tarafından soyulduklarını (p. 12) söyleyen G. L., "XVI. yüzyıldan itibaren, dış politika şartları, Fransa sarayını, umumiyetle şark mes'elelerini ve bilhassa Tuna eyâletlerini yeniden dikkatle nazarı itibare almağa zorladı" diyerek (13 vd.) mevzua girmekte ve François'nın, Charles-Quint'e karşı Osmanlılarla anlaşmasının, yalnız *Levant* pazarlarını fransız tüccarlarına açmakla kalmayıp, aynı zamanda Fransa'ya bütün şarkta asırlarca üstünlük sağladığını da belirttiikten sonra şöyle demektedir: "Avusturya sarayı ile aynı düşmanlık, Tuna memleketlerinin mukadderatında uzaktan veya yakından rol oynayan Kırallık (Fransa Kırallığı) politikasını tesbit etti: Şarkta bir müttefike olan daimi zaruret; İmparatorluk (Mukaddes Roma-Cermen İmparatorluğu) arazisinin arkasını almak ihtiyacı." (p. 14).

Görülüyor ki müellif, Fransa'yı XVI. Yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşmağa ve Eflâk-Boğdan ile ilgilenmeğe sürükleyen şartları ve dolayısıyla takip ettiği gâyeyi vuzuhla tesbit etmiştir: Avusturya'ya karşı türk ittifakı ve gene Avusturya'ya karşı Eflâk-Boğdan üzerinde nüfuz tesis etmek, hattâ dolambaçlı yollardan da olsa, bu prenslikleri Fransa'ya bağlamağa çalışmak.

Bu gâye ile Fransa'nın, XVI. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Eflâk - Boğdan'da nüfuz tesis etmek için, çeşitli projeler tertibine koyulduğu görülmektedir. (Yalnız G. L., bu teşebbüsleri incelerken kronolojiye riâyet etmemiş, 1566 da bir izdivaç projesinden başlayıp, 1573 Lehistan kırallığı seçimine geçtikten sonra, 1561 hâdiselerine dönmüştür). Filhakika Fransa, Eflâk ve Boğdan prenslerinin ahfadı olan veya öyle olduklarını iddia eden bazı kimseleri birer koz olarak kullanarak, onları bu prensliklere tâyin ettirmek politikasını ele almıştı. İlk olarak, Jacques Basilikos adında bir macerâperest, Fransa'nın tavassut ve yardımıyla 1561 de Bâbüâli tarafından Boğdan Voyvodalığına tâyin edilmiş ve Jean unvaniyle "2" yıl hüküm sürmüştü (p. 19). 1566 da Fransa'nın İstanbul elçisi Grantrie de Grandchamp, Eflâk Voyvodası Petru Schiopul'un kız kardeşi ile evlenmek istemişse de, prensesin annesi katolik bir damat istemediğinden bu proje akim kalmıştı (p. 14). IX. Charles'ın kardeşi Henri de Valois'nın 1573 te Polonya kralı seçilmesi ise Fransa'yı, Eflâk - Boğdan'ı Polonya ile bileştirerek hâkimiyet altına almağı düşündürecek derecede büyük projeler hazırlamağa sevketmişti (p. 15 vd.).

İşte burada G. L. in, Henri de Valois hâdisesini incelerken tek taraflı kaldığını görüyoruz. Zirâ o tarihlerde sadâret mevkiini işgal eden Sokollu Mehmed Paşa'nın (müellif bir başka vesile ile 1569 da İbrahim Paşa'nın sadrazam olduğundan bahsediyor ki -p. 14- bu bir zuhul eseri olsa gerek). Bilindiği gibi Damat İbrahim Paşa ancak 1004-1595 te Sadrazam olmuştur) siyasetinin bir eseri olarak, Osmanlı Devleti, Polonya olayları ile çok yakından ilgileniyor ve bu memleket üzerinde hissedilir bir nüfuz tesis etmiş bulunuyordu (Bu mesele, arşiv vesikalarına dayanılarak Ahmed Refik tarafından incelenmiştir: *Sokollu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihabı*, TOEM, 35 (1331), s. 663-687 ve: *Lehistan'da Türk Hâkimiyeti*, TTEM, 4-81 (1340), s. 227-243). O kadar ki, Henri, ancak Osmanlıların muvafakatiyle kiral seçilebilmişti (Leh beğlerine ve IX. Charles'a yazılan mektuplar: A. Refik, TOEM, 35, s. 677-679). II. Selim, Henri'ye yazdığı bir mektupta: "sizi

ol diyâra kiral nasb ve ta'yin eyledik" diye Lehistan'ın ve dolayısıyla Henri'nin Osmanlı nüfuzunda bulunduğunu açıkça ilân ediyor (Başvekkâlet Arşivi, Mühimme XXII, s. 119 da bulunan bu hüküm İ. H. Uzunçarşılı tarafından yayınlanmıştır: *Osmanlı Tarihi*, c. III, Kısım. 2, s. 168, Not. 3) kendisine, isyan eden Boğdan Voyvodası Jean'ın yakalanması hususunda mütahakkimâne emirler gönderiyordu (A. Refik, TOEM, 35, s. 681-685). Binaenaleyh Sokollu, Lehistan'ı Eflâk-Boğdan ve Erdel gibi, Osmanlılara tâbi bir eyâlet haline getirme siyasetini takip ederken, Fransa'nın, Eflâk-Boğdan'ı Lehistanla birleştirme projesi, muhakkak ki gerçekleştirilmesine imkân omıyan bir tasavvur olarak kalmağa mahkûmdu.

G. L. in naklettiğine göre, Henri'nin Lehistan kiralığı macerâsından sonra, fransız diplomasisi, Eflâk - Boğdan Voyvodalıklarına kendisine tâbi olacak namzedler seçtirme politikasını tekrar ele almıştı. Filhakika, eski Eflâk beği Petraçcu cel Bun'un oğlu olup, Paris'e sığınmış olan Pierre (Petru) Cercel'in 1583 te Eflâk Voyvodalığına tâyini, fransız diplomasisinin bir başarısı olmuştu. Fransa'nın İstanbul elçisi Germigny'nin P. Cercel için yaptığı teşebbüsler Sokollu'nun muhalefeti ile karşılaşmış (p. 22), ancak, bu uzak görüşlü sadrazamın ölümünden sonra Cercel'in İstanbul'a gelmesine müsaade edilmişti. Cercel, Germigny'nin tavassutu ile III. Murad'a takdim edildikten, padişahın gözdesi Venedik asıllı Laura Baffo (Safiy Sultan) ya italyanca şiirler takdim ettikten, hattâ bir halıcı kıyafetiyle saraya girip onunla konuşmağa muvaffak olduktan sonra voyvodalığı elde edebilmişti (p. 24). Lâkin 1585 te azl edilmiş, 1589 de tekrar Voyvodalığa tâyin edilmek için İstanbul'a gelmişse de, haşin hareketlerinden dolayı Yedi - Kule'ye haps ve bilâhare katledilmiştir (p. 27. Müellifin, P. Cercel hakkında yapılmış olan etüdlere dayanarak verdiği bu bilgiye karşılık, çağdaş bir müverrihimiz olan Selânikî, hâsiseyi başka şekilde nakletmektedir. Ona göre, P. Cercel, "kanûn-ı kadîm üzere" Rodos'ta mahbus iken, Vezir Damat İbrahim Paşa'nın tavassutu ile oradan getirtilip Voyvodalığa tâyin edilmişti. Hattâ, Divân'da borkünü giymiş ve padişah tarafından da kabul edilmişti. Ancak, gitmek üzere iken, mâiyetindeki hıristiyanlardan bir-ikisini öldürmesi üzerine Yedi - Kule'ye haps edilmiştir: *Tarih*, İstanbul 1281, s. 284; krş. A. Decei, *Eflâk maddesi, İslâm Ansiklopedisi*.)

P. Cercel'en sonra Fransa, bu sefer gözlerini Boğdan'a çevirmiş ve mesâisini Jean Boğdan'ı buraya Voyvoda tâyin ettirmeğe teksif etmişti. J. Boğdan, bundan önceki namzetlerde yapıldığı gibi, 1585 te İstanbul'a gönderilmiş, fakat III. Henri'nin ölümü üzerine bu proje akim kalmıştı. Esâsen, G. L. in de belirttiği gibi, bu sırada Fransa Bâbiâli üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş, Eflâk - Boğdan Voyvodalarının tâyininde rol İngilizlere geçmişti (p. 29).

XVII. Yüzyılda Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan münasebetlerinin zaman zaman eski dostluk havasını kaybetmesinin bir neticesi olarak, Eflâk - Boğdan ile münasebetlerinde de XVI. yüzyıla nazaran büyük bir gerileme müşahade edilmektedir. Bunda da, yüzyılın ilk yazısını dolduran "30 Sene Harpleri" ve XIV. Louis'nin şark siyasetinin büyük bir rolü olmuştu. Her ne kadar G. L., Louis'nin Avusturya'ya karşı şarkta bir müttefik bulmak siyasetine sâdik kalarak, Osmanlılara karşı bir harbe girmeği reddettiğini söylüyorsa da (p. 38), bu sıralarda fransızların Osmanlı İmparatorluğu dahilinde girişmiş oldukları katolikleştirme siyaseti (tafsilât: A. Refik, *Türkiye'de Katolik Propogandası*, TTEM, 5-82, s. 257-276), St. Gotthar

savaşından evvel Louis'nin Avusturya'ya yardımı, İstanbuldaki Fransız elçisi De la Haye'in Venedikliler hesabına casusluk yapması ve nihayet Fransa'nın Girid'e yardımı, Bâbîâli'yi, hususiyile idareyi ellerinde bulunan Köprülülere, haklı olarak Fransa dostluğundan şüphelendirmişti. O kadar ki Fazıl Ahmed Paşa, Fransızların Osmanlılara dost olduğundan bahseden yeni elçi Nointel'e: "Evet, Fransızlar bizim dostumuzdur, fakat onları daima düşmanlarımızla beraber görüyoruz" diyerek (A. Refik, *Köprülüler, Ahmed Paşa*, İstanbul 1331, s. 107) bu iki yüzlü siyaseti açıklamak zaruretini duymuştu. İşte G. L., Louis'nin, 1667 de İsveç'e kaçmış olan sâbık Boğdan Voyvodası George-Etienne'in affı (p. 39) ve 1689 da da, eski Orta-Macar Kırallı Emeric Tokoly'i Eflâk Voyvodalığına tâyin ettirmek teşebbüslerinde muvaffak olamayışının (p. 45 vd.) sebeplerini, Fransa-Osmanlı İmparatorluğu münesebetlerinin bu gergin havasında aramalıydı.

Fransa, ancak Prut savaşından sonra Bâbîâli üzerinde tesir etme imkânını tekrar bularak, Eflâk - Boğdan Voyvodalarının tâyinlerinde müessir olmağa başlamıştı. Müellif, buna misâl olarak, elçi Des Alleurs'ün tavassutu ile, Nicolas Mavrocordato'nun 1711 de Boğdan'a tayinini zikretmekte (p. 47) fakat, Eflâk-Boğdan Voyvodalıkları tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden bu tâyinin hangi şartlar dahilinde ve ne gibi bir gâye ile yapıldığına hiç temas etmemektedir. Malûm olduğu gibi, Prut Savaşında Boğdan Voyvodası Dimitrie Cantemir'in ihaneti ve Rusya'ya kaçması üzerine Osmanlı hükûmeti, voyvodalıkları artık yerli prenslere tevcih etmekten vaz geçerek, daima kendi kontrolü altında kalabilecek Fenerli rum beylerine vermediği münasip görmüş ve işte bu gâye ile Divân-ı Humâyun Baştercümanı Alexandru Mavrocordato'nun oğlu Nicolas'ı Boğdan Voyvodalığına tâyin etmişti (Râşid, *Tarih III*, 359). Bir müddet sonra, Eflâk Voyvodası Constantin Brâncoveanu'nun öldürülmesi üzerine Eflâk'a da Fenerli rum beylerinden voyvoda tâyin edilmiş (1714) ve böylece Eflâk-Boğdan'da 1821 e kadar süren "Fenerli beğler" idaresi başlamıştır (krş. A. Decei, *Eflâk, Boğdan maddeleri*, IA).

1739 Belgrad Muahdesiyle, kuzey Sırbistan'la birlikte batı Eflâk'ı (Orsova) iade etmek mecburiyetinde kalan Avusturya'nın, Balkanlara doğru ilerleyişinin durdurulduğunu, bunun, XVIII. yüzyılda Fransız diplomasisinin elde etmeğe muvaffak olduğu en parlak başarılarından biri olduğu belirten müellif (p. 51), Fransa'nın, çok geçmeden "Renversement des alliances" ile İngiltere ve Prusya'ya karşı Avusturya-Rusya, yâni Türkiyenin düşmanları ile, birleştiğine temasla: "Fransız siyasetinin 2 asırdan beri şarkta takip ettiği esâs : İmparatorlara karşı ittifak -monarşinin bu an'anevi büyük prensibi-, bir tek darbeye mahvoluyordu" diyor (p. 52). G. L., devamla, Kaynarca Muahdesiyle Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuzu artarken, XVI. Louis'nin, tahta çıkışı ve Vergennes'in Hariciye Vekilliğine tâyini ile Fransız politikasında, Rusya'ya yaklaşmak suretinde tezâhür eden yeni bir istikamet görüldüğünü (p. 54) fakat, "taksim 2 yüzlü bir silâh olduğunu" ve "bu nevi bir macerâda" Fransa'nın kazandığından çok kaybedeceğini iyice anlayan Vergennes'in, Osmanlı İmparatorluğunu muhafaza politikasına sâdik kaldığını tebârüz ettiriyor (p. 56). Ancak, Fransa'nın, 1787 de Osmanlıları Rusya'ya karşı harbe tahrik ettiği halde, dahilî ve haricî bir çok müşküller yüzünden, kendisinin

pasif kalarak sahayı İngiltere ve Rusya'ya bıraktığına da temasla: "Bu, Fransa'nın Levant'daki asırlık prestijinin sonudur" neticesine varıyor (p. 59).

G. L., kitabının "Politika" kısmının bundan sonraki bölümlerinde, İhtilâl ve Napoleon devirlerinde, Eflâk - Boğdan ile olan münasebetleri ele almaktadır: İhtilâlin patlamasıyla Fransa'nın şark siyaseti bir müddet "uykuya dalmış", ancak 1792 den itibaren, bir taraftan Kara-Deniz'de seyrüsefer serbestisi elde etmeğe (p.66) diğer taraftan da Osmanlıları Avusturya'ya karşı harbe sokmağa çalışılmış, fakat Osmanlı Devleti, Reisülküttab'ın ağzından Fransa elçisi Descorches'a: "Dostumuz Descorches iyice kani olmalıdır ki Türkiye bir fil'dir, tavşan gibi yürümez" diyerek (p. 67) bu teklifleri reddetmişti. Bunun üzerine Fransa, Avusturya ve Rusya'nın entrikalarına mukabele etmek ve mümkün olursa Polonya'da bir ihtilâl hazırlamak için Eflâk-Boğdan'da birer Konsolosluk tesisine teşebbüs etmiş ve Stamatî adında bir ajanını gizli bir vazifeyle derhal Bükreş'e göndermişti (p. 69).

Napoleon'un Mısır'a tecâvüzünün doğurduğu ilk buhran giderilir giderilmez Fransa diplomasisi, faaliyetini Eflâk'da kendisine taraftar bir voyvodanın seçilmesine teksif etmişti: Zirâ, 1800 den beri Boğdan'da fransız dostluğu ile tanınmış bir voyvoda, Alexandre Soutzo bulunuyordu. 1802 Haziran'ında Pasvan-oğlu Eflâk'ı işgal edince, Voyvoda Michel Soutzo kaçmış ve onun yeğeni olan Boğdan beği A. Soutzo, ilâveten Eflâk Voyvodalığına tâyin edilmişti. Böylece "iki prenslik, Fransa'nın dostu olan bir prensin idaresinde birleşmiş oluyordu. Maalesef zafer çok az sürdü. Alexandre Soutzo, muzaffer bir şekilde Bükreş'e girdiği vakit, Sultan'ın bir murahhası, kendisine Yaş'a dönmelerini mülayemetle emretti". Eflâk Voyvodalığına, fransız elçisinin mümanaatına rağmen Rusya ve Avusturya'nın tavassutu ile İpsilanti tâyin edildi (p. 84); bir kaç gün sonra da A. Soutzo Boğdan'dan da azledilerek yerine Alexandre Moruzi getirildi (p. 85).

Eflâk-Boğdan'ın tek bir Voyvodanın uhdesinde birleştirilmesi bakımından önemi âşikâr olan bu hâdisede, Fransa'nın rolü ne olursa olsun, hakikatte bu birleştirme, o sırada Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu müşküllerin bir neticesi olarak vuku bulmuştu ki G. L., türk kaynaklarının kullanmadığı için mesleci yalnız Fransa cephesinden ele almıştır. Şöyle ki: Eflâk'ın dağlı eşkiyası tarafından işgali üzerine Voyvoda Mihail (Michel) Avusturya tarafına kaçınca, Deli Constantin Eflâk Voyvodalığına "intihap" olunmuştu. Ancak Constantin'in, "za'f-ı hâli sebebiyle" askerinin birikmiş olan aylıklarını ödiyemeyeceği anlaşılınca, Boğdan Voyvodasından "100.000" kuruş istenmişti. Alexandre Soutzo, mâlî güçlükler dolayısıyla bu parayı ödiyemeyeceğini, bununla beraber, "işler yoluna girinceye deg, Eflâk Voyvodalığı Boğdan Voyvodalığına ilhak olunur ise, hüsni idare-i memlekete ihtimâm olunacağını" bildirince, "Eflâk Eyâleti Boğdan Voyvodalığına ilhak" olunmuştu (Cevdet, *Tarih*, tertib-i cedid, VII, 159). Bundan sonra dağlı eşkiyası fitnesi bastırılmış ve firari Michel de İstanbul'a getirtilmişti. İşte bu sırada Rusya işe müdahale etmiş ve neticede, sâbık Boğdan Voyvodası Alexandre İpsilanti'nin oğlu Constantin Eflâk'a, Alexandre Moruzi de Boğdan'a tâyin edilmişlerdi (Cevdet, VII, 161. Eflâk Voyvodası Constantin'e gönderilen ve Voyvodaların imtiyazlarından bahseden, Evâhiri CA. 1217 - 18 - 28 Eylül 1802 tarihli ferman sureti: ay. yer. Zeyl: 15, s. 352-361).

Esâsen, 26 Haziran 1802 Paris andlaşmasına rağmen, Mısır seferinin doğurduğu pürüzler tamamiyle giderilememiş ve Napoleon, Bâbüâli'nin 1805 te Rusya ile ittifakını yenilemesine mâni olamadığı gibi, Osmanlı hükümeti, uzun müddet onun İmparatorluğunu da tanımamıştı (Müellif burada, III. Selim devrinde Osmanlı İmparatorluğunun bir muvazene politikası güttüğüne dikkat etmemektedir. Bu hususta: Enver Ziya Karal, *Selim III. ün Hat-tı Humayunları- Nizamı Cedit*, Ankara 1946, s. 155-162. Napoleon'un İmparatorluğunu ilânından doğan me'eleler için de ayn. mll. *Halet Efendinin Paris Büyük Elçiliği*, İstanbul, 1940 ve *Selim III. ün Hat-tı Humayunları*, Ankara 1942, s. 80-97). Nihayet Osmanlı hükümeti Napoleon'un İmparatorluğunu tanımıştı. O da, Osmanlı elçisi Muhib Ef. ye: "Osmanlıları bahtiyar veya bedbaht edecek her şey Fransa için de bahtiyarlığı veya bedbahtiyi mucip olacaktır" diye, türk dostluğuna verdiği önemi belirtmekten geri kalmadığı gibi, III. Selim'e yazdığı mektupta da "Rusya ne hakla Eflâk işlerine karışmak istiyor? Bu eyâlet Rusya'ya mı yoksa Bâbüâli'ye mi âittir?" diye soruyordu (p. 111). Bu yüzdendir ki Osmanlı hükümeti, Napoleon'un yardımıyla, Eflâk-Boğdan'a dâir 1802 de Rusya ile imzalamış olduğu mukaveleyi ilga etmek tasavvuruna bile kapılmıştı (Cevdet, VIII, 46). Fakat Bâbüâli'nin, Fransız elçisi Sebastiani'nin tavsiyelerine uyarak, Rus taraftarlığı güden Eflâk-Boğdan Voyvodaları İpsilanti ve Moruzi'yi azlederek, Eflâk'a Alecco Soutzo'yu, Boğdan'a da Divan tercümanı Callimachi'yi tâyin etmesi (p. 114), "6" yıl süren yeni bir Osmanlı-Rus savaşına yol açmıştı.

Savaşın ilk günlerinde Napoleon, Osmanlılara müzâhir davranmış, III. Selim, "ebedî bir ittifak" için Emin Ef.yi (Dester Emîni Seyyid M. Emin Vahid; Cevdet, VIII, 102) Paris'e gönderirken (p. 124), fransızlar da, türkleri teşçi etmek için "*Bulletin de la Grande Armée*" den "6000" nüshayı türkçe ve arapçaya tercüme ettirerek İstanbul'a sevketmişler, aynı zamanda, "*Un vieil Ottoman à ses frères*" (—Eski bir Osmanlı'dan kardeşlerine) adını taşıyan "10" sayfalık bir broşür dağıtmışlardı (p. 125). Bununla beraber, türkler ve iranlılarla tedâfüf ve tecâvüzi bir ittifak yapıp, bu kuvvetleri de kendi âmâline hizmet için kullanmak gâyesini güden Napoleon, Emin (Vahid) Ef. ile Danzig'te başlıyan müzakerelerde bunu elde edemeyince, Avusturya'ya yaklaşmağa başlamış, hattâ Talleyrand'ı Osmanlı İmparatorluğunun takdimi mes'elesini incelemeğe memur etmişti (p. 129). III. Selim'in katli haberini alınca da, Rus Çarı Alexandre'a: "Bu, hikmet ve kudret-i Rabbâniyenin bir eseridir ki, bana, Türk İmparatorluğunun artık mevcut olmadığını söylüyor" diye yazmış (p. 132) ve böylece Osmanlılar aleyhine Rusya ile anlaşmaktan çekinmemişti.

G. L., Napoleon'un bu iki yüzlü siyasetini izah için, onun psikolojisine temasla "Napoleon, önceden verilmiş kararlara kendini aslâ bağlı hissetmezdi, O, ân'ın adamıydı" diyor (p. 132) ve Stendhal'ın şu sözlerini tekrarlıyor: "Napoleon'un vefâsız olduğu söyleniyor; o, ancak değişen bir mevcudiyetti" (133). Hattâ müellif, Napoleon'un türklerle olan münasebetlerinin herhangi bir anlaşmaya bağlı olmayıp, tamamiyle şahsi olduğunu, yâni o'nun, kendini türklerin değil de III. Selim'in müttefiki kabul ettiğini ileri sürerek (ki bu iddia vaktiyle A. Vandal tarafından

ortaya atılmıştı : *Napoleon et Alexandre* Ier. I. 73) III. Selim hal edildiğine göre, Napoleon'un, kendisini onun halefine karşı "az veya çok haklı olarak" bütün mecburiyetlerden kurtulmuş farzedebileceğini iddia etmektedir (p. 132). Fakat G. L. in bu iddiası çürük olup, Napoleon'un vefasızlığında, kendisini "az veya çok haklı" gösterecek bir durum bulunmamaktadır. Filhakika, bu tarihlerde Fransa -Osmanlı İmparatorluğu münasebetleri şahsî olmaktan çok uzak olup, 26 Haziran 1802 Paris muahedesine dayanmakta idi. Bu andlaşmanın 5. maddesi ile, her iki devlet, karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü korumayı tekeffül ediyorlardı (Meselâ bk. Testa, II, 147). Aynı maddeye bağlı bulunan münferit gizli madde ile de Fransa, diğer Avrupa devletleri ile vukubulacak savaşlarında, Osmanlı Devletini muharebeye icbar etmeyeceğini taahhüt ediyordu (Testa, II, 148). Binaenaleyh Napoleon' un, bu andlaşma ile bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğunun (yalnız III. Selim değil !) taksimi için Avusturya ve Rusya ile müzakerelere girişmesi "ahde vefasızlığın" şaheser bir münunesi olduğu gibi, onun, Osmanlıları, yerine göre İngiltere veya Rusya aleyhine harbe sokmak istemesi bile Paris muahedesine aykırı idi. İşte G. L., 1807 den itibaren Napoleon'un Osmanlılarla ve dolayısıyla Eflâk-Boğdan ile olan münasebetlerini izah ederken, onun psikolojisi yanında Paris muahedesinin bu hükümlerini de nazarı itibare almış olsaydı, hem daha objektif kalmış, hem de sağlam bir noktadan hareket ettiği için daha çok vuzuha varmış olurdu. Hakikatte Napoleon bir Makyavelistti ve müellifin de belirttiği gibi, kendisi için "bir ölüm veya dirim mes'alesi" kabul ettiği Blocus Continental'i gerçekleştirmek için Rusya'ya dayanmak lâzım geldiğine kanaat getirdiğinde (p. 132), türk dostluğuyla birlikte ahdi mükellefiyetlerini feda etmekten çekinmemişti.

Böyle olduğu halde Napoleon, Tilsitt'te Çar Alex a n d r e ile buluştuğu vakit, G. L. nin tâbiriyle o'na "Şark'ı, Fransanın medenî misyonunu, Asya'ya sürülmesi lâzım gelen barbarları (!) hatırlattı; gözleri kamaşmış olan partonerine Aya-Sofya'yı gösterdi; fakat hakikatte o'nu hemen acele olarak oraya sevketmedi" (p. 135). Gerçekten, Napoleon Tilsitt'te, İstanbul'u Rusya'ya terkedemeyeceğini bildirmiş ve aynı zamanda, Alexandre'i Eflâk-Boğdan'dan çekilmeğe ikna etmişti. Yalnız sulh muahedesiyle birlikte imzalanan ittifak muahedesine göre de, Fransa'nın Bâbüâli nezdindeki tavassutu bir netice vermediği veya İstanbul'da bir değişiklik vuku bulduğu takdirde, Rusya ile birlikte "İstanbul ve Rumeli Eyâleti müstesna, Osmanlı İmparatorluğunun büytün Avrupa eyaletlerinin türklerin boyunduruğundan ve zulümlerinden kurtarılması" (!) için çalışmayı kabul etmişti ki, "Alexandre'in iştahını çeken olta" da bu idi ve o, bu sebeple Blocus Continental'a katılmıştı (p. 136)

Tilsitt'ten sonra Fransanın tavassutu ile Osmanlılarla Rusya arasında, Eflâk-Boğdan'ın tahliyesi hakkında Slobodzia'da bir mütareke imzalanmış (24 Ağustos 1807) ammâ Napoleon, ananevî türk dostluğu ile "zayıf, tesadüfî, fakat elzem" olan yeni rus dostluğu (p. 140) arasında tercih yapamıyacak bir duruma düşmüştü. Alexandre, mütarekeye rağmen Eflâk-Boğdan'ı muhafaza etmek istediğini resmen bildirince, Napoleon, buna "hilekâr bir kombinezon" ile mukabele ederek, Voyvodalıklar tahliye edilmediği takdirde Silezya'nın işgaline devam edeceği tehdidini savurmuştu (p. 143). Çar, "Bütün Osmanlı İmparatorluğunu bu fiatla istemen"

diyordu (p. 145) lâkin, bir taraftan da Napoleon'u Osmanlı ülkelerini paylaşmak için ikna etmeğe çalışıyordu. Böylece başlayan müzakereler sonunda, iki İmparatorun Erfurt'ta yeniden buluşmalarına karar verilmişti.

Erfurt'ta Eflâk-Boğdan birleştirilerek Rusya'ya terkedilmişti. İstanbuldaki Fransız Elçisi L. Maubourg'un kanaatine göre, "Türkiye, hakikatte Tuna'da başladığı" için Vovodalıkların terki Osmanlı İmparatorluğunu kuvvetlendirecekti (p. 162). Lâkin bu arada İstanbul'da yeni değişiklik neticesinde II. Mahmud tahta çıkmış (müellif burada, III. Selim'in, 4 Mart 1808 de Napoleon'a bir mektup yazarak, türk topraklarının bütünlüğünün garanti edilmesini istediğinden bahsediyorsa da -p. 150-, bu mektup Selim değil, IV. Mustafa tarafından yazılmıştır: Testa, II, 308) ve Bâbüali, artık Napoleon'a itimat edilemeyeceğine kanaat getirerek İngiltere'ye yanaşmağa başlamıştı. Böylece İngiltere ile imzalanan Çanak-kale muahedesi, Fransa'nın "kıt'a sisteminde ilk ve çok vahim bir gedik" açmıştı (p. 167). Bu sırada Osmanlı-Rus harbi yeniden başlamış, Napoleon da Alexandre ile bozuşmuştu. Bu yüzden o, bir kere daha Osmanlılara yanaşarak, Eflâk-Boğdan'la birlikte Kırım ve Kara-Deniz sahilleri gibi kaybedilmiş olan yerleri iade ettireceğini vaat etmeğe başlamıştı (p. 175). Fakat Osmanlı Devleti, Napoleon'a güvenmenin acısını çektiğinden bu vaadlere kanmamış ve Rusya ile sulh müzakerelerine girişmişti. Eflâk-Boğdan'ı Osmanlı İmparatorluğuna iade eden Bükreş muahedesi (28 Mayıs 1812) henüz II. Mahmud tarafından tasdik edilmeden de Fransa-Rusya harbi başlamış ve bu yüzden Napoleon, sukutuna kadar bir daha Eflâk-Boğdan ile ilgilenmek imkânını bulamamıştır.

G. L., kitabının "*Politika*" kısmını böylece bitirdikten sonra, "*Konsoloslukların Tarihi*" başlığını taşıyan 2. kısmına geçiyor: 1803 te daimî Konsoloslukların ihdasından evvel, Fransızların Eflak-Boğdan ile temaslarının ferdî olduğunu, XVIII.yüzyıldan itibaren bâzı fransızların öğretmen, doktor, kâtip vs. olarak Voyvodaların hizmetinde bulduklarını, ancak 1774 den sonra, İstanbul ve Varşova ile siyasî muhaberatı kolaylaştırmak ve aynı zamanda, Boğdan'ın tabii kaynaklarını değerlendirmek için Yaş'ta bir Konsolosluk ihdasına teşebbüs edildiğini belirtiyor (p. 199). Bununla beraber, Rusya 1779 da, Avusturya ise 1782 de Bükreş'te birer Konsolosluk ihdas ettiklerinden (p. 200), Konsolosluğun Bükreş'te açılmasına karar verildiğini, ilk defa olarak, Stamatî'nin 1795 te "Fransa Cumhuriyetinin Eflâk ve Boğdan gizli Ajanlığı"na tâyin edildiğini söylüyor (p. 203) ve gönderilen ajanların hayatları ve faaliyetleri hakkında hayli enteresan malûmat veriyor.

Bir müddet sonra Bükreş'teki ajanlığın unvânı, "Tuna'nın ötesindeki türk eyâletlerinde Umumî Konsolos"luğa tahvil edilmiş (p. 212) ve 1797 de Yaş'ta, yâni Boğdan'da ikinci bir Konsolosluk açılmıştır (p. 224). Napoleon'un Mısır'a taarruzu üzerine Bükreş ve Yaş'taki Konsoloslar önce İstanbul'a ve bilâhare Sinob'a nakledildiklerinden (taf. p. 228-234) faaliyette bulunamamışlardır. Fransız gemilerine Kara-Deniz'i açarak Eflâk-Boğdan'la ticarî münasebetlerin inkişafını sağlıyan 1802 Paris muahedesinden sonra, 1803 te daimî Konsolosluklar ihdas edilmiş, ancak, "Ticarî Münasebetler Umumî Komiserliği" adını alan Umumî Konsolosluk merkezi Yaş'a nakledilerek, Bükreş bir "Muavin Komiserlik" olarak kalmıştır (p. 236).

Bu Komiserlikliklerin faaliyetleri hakkında da kıymetli malûmat veren G. L., bundan sonra "*Fransa İhtilâli ve Rumenler*" diye bir hülâsa yaparak, ihtilâlin ilk devrelerinin, Eflâk-Boğdan dahilinde, müesseseleri ve âdetleri kuvvete dayanarak değiştirecek kütle hareketleri doğurmadığını belirterek (p. 295), kısaca bunun sebeplerini tahlil ediyor ve İhtilâl'in Voyvodalıklarda asıl akislerini Napoleon harpleriyle bulduğuna işaretle, bir Boğdan şarkısından şu mısraları naklediyor : "Napoleon uzakta değildir- Gelip bize adaleti verecek" (p. 307).

Kitapta ek olarak yer alan "*XVIII.-XIX. asırlarda Tuna Prenslüklerinde Fransa Ticareti*" bölümünde ise, müellif, Fransa ile Eflâk-Boğdan arasındaki ticaretin daha 1626 da başladığını, 1718 den itibaren Boğdan'da Fransız tacirlerine rastlandığını (p. 321), 1740 Kapitülasyonlarının Fransız tüccarlarına, karadan ve denizden Tuna'ya kadar gitme hakkını tanıdığını (p. 310), gittikçe inkişaf eden bu ticaretin Napoleon'un Mısır seferi ile inkitea uğradığını (Napoleon'un bu macerâsı ile Fransa, Eflâk'da 11.300, Boğdan'da 9.677, İstanbul'da 3. 323.210 ve Edirne'de 336.521 kuruş zarara uğramıştı. p. 330), ancak 1802 de Fransa'nın Karadeniz'de seyrüsefer serbestisi elde ettiğini belirterek Eflâk -Boğdan'ın ithalat ve ihracatını teşkil eden maddeler hakkında bilgi vermektedir. G. L., bu ihraç maddelerinin fiyatları hususunda da bazı kıymetli rakamlar tesbit etmektedir. Meselâ: Boğdan'da: balmumunun okkası 2 kuruş- 100 para (1798 için), ketenin okkası 7-8 para, tavşan kürkünün beheri 12-15 para, yağın köylerde okkası 18-20 akçe, pazarlarda 8 para, katranın kentali 100-110 para; Eflâk'da: sığır derisinin okkası 3, 5- 4 kuruş, kuzu derisinin beheri 15-30 para, öküz boynusunun tanesi 3-4 para, yünün okkası 9-10 para, kenevirin okkası 4 para, yağın okkası 8-10 para, her iki Voyvodalıkta hububatın "100" okkası 50-70 kuruş ve şarabın "vadra"sı (dekalitreden biraz fazla) 25-30 para idi (p. 335-337).

Netice olarak, Germaine Lebel'in, bu "détaillé" etüdünde, Fransa'nın 1815 e kadar Eflâk-Boğdan ile olan münasebetlerinin muvaffak bir panoramasını çizdiğini söylerken, tablonun mükemmel olabilmesi için, konunun türk vesika ve kaynakları bakımından da işlenmesinin gerektiği kanaatinde bulunuyoruz.

DR. ŞERAFETTİN TURAN